जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७

१. पृष्ठभूमि

जलवायु परिवर्तन नियमित प्राकृतिक प्रक्रिया भएतापनि औद्योगिकीकरण तथा यातायात क्षेत्रमा खनिज इन्धनको व्यापक प्रयोग एवम् वन विनाशको कारण हरितगृह ग्याँसको अत्याधिक उत्सर्जनबाट जलवायु परिवर्तनमा तीव्रता आएको छ । वैज्ञानिक अध्ययन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अन्तरसरकारी मञ्च (Inter-governmental Panel on Climate Change, IPCC) को प्रतिवेदनबाट जलवायु परिवर्तनमा व्यापकता आएको पुष्टि भएपछि संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारण सभाले जलवायु परिवर्तनको विश्वव्यापी समस्यालाई सम्बोधन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी संरचना निर्माण गर्न आह्वान गऱ्यो । सो बमोजिम अन्तरसरकारी वार्ता समितिको पहलमा सन् १९९२ को मे महिनामा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय संरचना महासन्धि (United Nations Framework Convention on Climate Change) तयार भयो । सन् १९९२ को जुन महिनामा ब्राजिलको रियो द जेनेरियोमा सम्पन्न वातावरण र विकास सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय सम्मेलनको समयमा हस्ताक्षर गर्नको लागि यो महासन्धि खुला भयो । नेपालले १२ जुन १९९२ का दिन यस महासन्धिमा हस्ताक्षर गरी सन् १९९४ देखि नेपाल पक्ष भएको छ ।

सन् २००७ मा आई.पी.सी.सी बाट प्रकाशित चौथो मूल्याङ्कन प्रतिवेदनले मानवीय क्रियाकलापको कारण जलवायु परिवर्तन तीव्रगतिमा भइरहेको तथ्य प्रष्ट पारेको छ । हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनमा वृद्धि भै वायुमण्डल तातिँदै जानाले स्थान विशेष अनुरूप जलवायु पनि परिवर्तन हुँदै गएको छ । जलवायु परिवर्तनको कारण वर्षा प्रकृया (अतिवृष्टि, अनावृष्टि, सघन वृष्टि) तथा ऋतुकालमा समेत परिवर्तन आएको छ । यसबाट जलस्रोत, कृषि, वन तथा जैविक विविधता, स्वास्थ्य, प्रकोप, पूर्वाधार विकास, पर्यटन तथा जिविकोपार्जनसंग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष प्रभाव परेको छ । यसलाई मध्यनजर राखी सो महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट जलवायु परिवर्तनको कारण परिरहेको तथा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यून गर्न आज विश्व समुदाय क्रियाशील रहेको छ ।

जलवायु परिवर्तनका प्रभाव विशेष गरेर गरिब, विकासोन्मुख, भूपरिवेष्टित तथा पर्वतीय मुलुकहरूमा बढी देखिएको छ । जलवायु परिवर्तनबाट नेपाल पनि अत्यन्तै प्रभावित भएकोले यसलाई सम्बोधन गरी पहाड र तराई लगायत पर्वतीय क्षेत्र, यहाँका जनता र तिनको जीविकोपार्जन तथा पारिस्थिकीय

प्रणाली (इकोसिष्टम) मा परिरहेको असर र पर्न सक्ने प्रभावलाई न्यून गर्न नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ ।

२. विगतका प्रयासहरू

महासन्धिको पक्ष भएपछि अनुसूची १ मा नपर्ने (ल्यल(ब्ललभह ज्ञ) सदस्य राष्ट्रको हैसियतले वि.सं. २०६१ साल (सन् २००४) मा नेपालले प्रारम्भिक राष्ट्रिय सञ्चार प्रतिवेदन तयार गरी महासन्धिको सचिवालय मार्फत पक्ष राष्ट्रहरूलाई जानकारी दिइएको थियो । वि.सं. २०५३ देखि २०६३ सालबीच यस महासन्धिलाई कार्यान्वयन गर्ने क्रममा तत्कालीन जनसङ्ख्या तथा वातावरण मन्त्रालय (हाल वातावरण मन्त्रालय) लाई महासन्धिको केन्द्र विन्दु (ँयअबी एयष्लत) तोक्ने र क्योटो प्रोटोकलमा व्यवस्था भएको स्वच्छ विकास संयन्त्र (Clean Development Mechanism, CDM) सम्बन्धी आयोजनाहरूलाई प्रवर्द्धन गर्न वातावरण मन्त्रालयलाई म्भकष्नलबतभम National Authority तोक्ने तथा जनचेतना अभिबृद्धिको लागि केही कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भएको देखिन्छ । यसैगरी दिगो विकास एजेण्डा, २०५९ तथा सहस्राब्दी विकास लक्ष्य, २०५८ ले पनि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा जलवायु परिवर्तनलाई सम्बोधन गरेका छन् ।

वि.सं. २०६३ देखि २०६६ सालबीच महासन्धिको कार्यान्वयनको क्रममा मुख्यतया (१) रियो महासन्धिहरू (जलवायु परिवर्तन, मरुभूमिकरण र जैविक विविधता) को कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय क्षमता स्व(मूल्याङ्कन आयोजना कार्यान्वयन गरी क्षमता अभिबृद्धि सम्बन्धी कार्ययोजना तयार भएको, (२) क्योटो प्रोटोकलमा व्यवस्था भएको स्वच्छ विकास संयन्त्र सम्बन्धी आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन तथा स्वीकृतिको कार्यविधि निर्धारण भएको, (३) राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (National Adaptation Programme of Action, NAPA) आयोजना सञ्चालन गरेको, (४) दोस्रो राष्ट्रिय सञ्चारको लागि वस्तुस्थिति अध्ययन गरी आयोजना शुरु गरेको, तथा (५) जलवायु परिवर्तन र वातावरण सम्बन्धमा क्षमता विकास आयोजना सञ्चालन भइरहेको छ । वि.सं. २०६६ सालमा कोपनेहेगनमा सम्पन्न जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिको पक्ष राष्ट्रहरूको १५औं सम्मेलनको पूर्वसन्ध्यामा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को सगरमाथाको आधार शिविर नजिकै रहेको कालापत्थरमा सम्पन्न ऐतिहासिक वैठकबाट कालापत्थर घोषणा-पत्र जारी गर्नुको साथै ‘काठमाण्डौदेखि कोपनहेगनसम्म’ विषयक जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी क्षेत्रीय सम्मेलन सम्पन्न भई जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यमा सहयोग जुटाउन १४ दातृ निकाय तथा विकासका साझेदारहरूसंग समझदारी-पत्रमा समेत हस्ताक्षर भएको थियो । यसै गरी कोप १५ मा भाग लिनको लागि स्थिति पत्र समेत तयार भएको थियो । वि.सं.

२०६६ सालमा नै सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा ८ जना विज्ञ सदस्यहरू समेत रहने गरी २५ सदस्यीय जलवायु परिवर्तन परिषद्को गठन भएको थियो । यसैगरी कोपेनहेगन सम्मेलनको समयमा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूले महासन्धिको वार्ता तथा निर्णयले जलवायु परिवर्तनबाट पर्वतीय क्षेत्रमा परेको गम्भिर प्रभावलाई मुख्य सवालको रूपमा सम्बोधन गर्नु पर्ने तथ्यमा जोड दिनु भएको थियो । यसरी हेर्दा सन् २००९ मा जलवायु परिवर्तन राष्ट्रिय विकास एजेण्डाको रूपमा अगाडि आयो । साथै यस अवधिमा तयार भएको नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ तथा त्रि-वर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४र६५ (२०६६र६७) ले पनि वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनको सवाललाई प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा सम्बोधन गरेका छन् ।

वि.सं. २०६६ सालको अन्त्यतिर नेपाल सरकारले वातावरण मन्त्रालयमा जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापन महाशाखाको स्थापना गर्‍यो । नेपालको राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम प्रतिवेदन मन्त्रिपरिषद्बाट आश्विन १२, २०६७ मा स्वीकृत भएको छ । अनुकूलनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा ल्याउन स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा हुदैंछन् । सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कोपेनहेगन सम्मेलनमा व्यक्त विचारलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने क्रममा 'माउन्टेन एलाइन्स इनिसिएटिभ्स्' को थालनी भै विज्ञहरूको अन्तर्राष्ट्रिय परामर्श बैठक सम्पन्न लगायत सम्बध्द प्रतिवेदनहरू तयार भएका छन् । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यहरूलाई संयोजन गर्न एवं सहयोगात्मक कार्यहरूको सञ्चालनार्थ नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालयरनिकायहरू, गैर सरकारी संघ संस्था, प्राज्ञिक संस्था, नीजि तथा दातृ संस्थाहरूको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी बहुपक्षीय सरोकारावालाहरूको सहभागिता रहेको जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी समन्वय समितिको गठन भएको छ । यसैगरी त्रि-वर्षीय योजनामा अनुकूलन कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा देशको आर्थिक तथा पूर्वाधार विकासलाई जलवायु समानुकूलित वनाउँदै लग्ने नीति अनुरूप राष्ट्रिय योजना आयोगले आ.व. २०६७/६८ बाट तत् सम्बन्धी कार्य सुरु गरेको छ । यसरी जलवायु परिवर्तनको सवाललाई सम्बोधन गर्न संस्थागत, समन्वयात्मक एवम् कार्यक्रमगत क्रियाकलापहरूले हालका वर्षहरूमा व्यापकता पाएका छन् । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यहरूको लागि आर्थिक स्रोत जुटाउने प्रयासहरू पनि भइरहेका छन् । यसको साथै नीजि क्षेत्र, गैर सरकारी संघ संस्थाहरू एवम् नागरिक समाजबाट पनि जलवायु परिवर्तन वारे जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने, अनुकूलनका अभ्यासहरू प्रवर्द्धन गर्ने र नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोग र प्रवर्द्धन गर्ने कार्यहरू भइआएका छन्।

३. वर्तमान स्थिति

नेपालको अधिकतम तापक्रम प्रति वर्ष सरदर ०.०६ डिग्री सेल्सियसका दरले बृद्धि भएको देखिन्छ र हिमाली क्षेत्रमा यो दर बढी देखिएको छ । । विश्व जनसङ्ख्याको करिव ०.४ प्रतिशत मानिस बसोवास गर्ने नेपालले विश्वको कूल हरितगृह ग्याँसको करिव ०.०२५ प्रतिशत मात्र उत्सर्जन गरेता पनि वायुमण्डलीय तापक्रम बृद्धिका् कारण प्रभावित हुँदै गएको छ। यहाँ वार्षिक वर्षा-चक्रमा हेरफेर, लामो समय सम्म खडेरी पर्ने तथा तीब्र वर्षा हुने गरेको छ। हाल दिन र रात दुबै पहिलेको भन्दा वढी ताता भै रहेका छन् अर्थात ठण्डा दिन र रातको सङ्ख्या कम हुंदै गएको छ। १०० मि.मि. वा सो भन्दा वढी परिमाणमा पानी पर्ने दिनहरू अर्थात् मुसलधारे वर्षा हुने दिनको सङ्ख्या बढ्दैछ। पानी पर्ने समय र अवधिमा परिवर्तन भइरहेको छ । तीब्र गतिमा हिमगलन हुँदै जानाले हिमनदीहरू पातलिंदै र छोट्टिंदै गएको र हिमतालको आकार बढ्दै गएको छ। जलवायु परिवर्तनको कारण कृषि तथा खाद्यान्न, जलस्रोत, वन जङ्गल तथा जैविक विविधता, स्वास्थ्य, पर्यटन तथा पूर्वाधारमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न थालेको छ । बाढी, पहिरो तथा डढेलोमा तीव्रता आएको छ । यी कारणबाट नेपालमा अत्यधिक मात्रामा धनजनको क्षति हुनुको साथै जीविकोपार्जनमा असर पारेको देखिन्छ।

हाल जलवायु परिवर्तनबाट लाखौं नेपालीहरू जोखिममा परेको अनुमान गरिएको छ । सगरमाथा क्षेत्रमा रहेको हिम रेखा विगत करिव ९ दशकको दौरानमा ३३० फिट उचाई गलन (भर्टिकल लस्) भएको छ। हिमगलनको कारण नयाँ हिमतालहरू वन्दै गएका तथा नेपालका नदीमा सन् २०३० सम्म केही मात्रामा पानीको वहाव बढेता पनि यस शताब्दीको अन्त्यमा ठूलो परिमाणमा घट्ने अनुमान गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको कारण सिर्जित समस्याहरू घट्नुको सट्टा बढ्दै गएका र यसको कारक नेपाल नभएतापनि अनुकूलनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दै जानु परेको छ। तसर्थ नेपालले जलवायु अनुकूलनलाई राष्ट्रिय एजेण्डाको रूपमा अगाडि ल्याएको छ र यसबाट सिर्जना हुने जोखिम न्यून गर्न विविध कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न हालका वर्षहरूमा यथेष्ठ पहल गरिरहेको छ।

४. समस्या तथा चुनौती

४.१ समस्या

जलवायु परिवर्तनबाट परिरहेका तथा पर्न सक्ने प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन नेपालमा अत्यन्तै कम भएकोले कुन भौगोलिक क्षेत्रमा, के कुन प्रकारको, कति परिमाणमा कुन क्षेत्र (सेक्टर) मा प्रभाव परेको छ वैज्ञानिक मूल्याङ्कन गर्न अझै बाँकी छ । मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको न्यूनता एवम् उपयुक्त उपकरणको अभावले जलवायु प्रारूपीकरण (ऋष्भिबतभ :यमभष्लिन),

हिमालदेखि तराई मधेश क्षेत्रसम्मका जलस्रोत लगायतका प्राकृतिक स्रोतमा परेको र पर्न सक्ने प्रभाव एवम् आर्थिक क्रियाकलापका अन्य क्षेत्रमा परेको प्रभावको मूल्याङ्कन जस्ता कार्यहरू आशातित् रूपमा अगाडि बढ्न सकेका छैनन् । हिमगलन तथा हिमतालफुटने भयावह स्थितिको विस्तृत अध्ययन, सर्वेक्षण, अनुगमन हुन अझै बाँकी छ । जलवायु परिवर्तनको कारण कृषि, जलस्रोत, वन तथा जैविक विविधता, जनस्वास्थ्य, पर्यटन आदि क्षेत्रमा परेको प्रतिकूल प्रभावको विस्तृत लेखा-जोखा हुन अझै बाँकी छ । यसैगरी जलवायु परिवर्तन तथा त्यससंग सम्बद्ध प्रभावहरू हटाउने वा घटाउने एवम् अनुकूलनका लागि उपयुक्त प्रविधि विकास तथा जोखिम एवम् प्रकोपसंग जुध्ने पूर्वतयारीका कार्यक्रमहरू समेत सञ्चालन हुन बाँकी छन् । समष्टिमा, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिको प्रावधान र पक्ष राष्ट्रहरूको सम्मेलनले गरेका निर्णयहरू लगायत अनुकूलन, प्रभाव न्यूनीकरण, आर्थिक स्रोत, प्रविधि विकास एवम् हस्तान्तरण, क्षमता अभिबृद्धि, जलवायु समानुकूलन जस्ता अवयवहरूलाई समेटी जलवायु परिवर्तनका प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने प्रभावकारी खाका निर्माण हुन नसक्नु आजको प्रमुख समस्या रहेको छ । विश्वव्यापी मुख्य सवालको रूपमा रहेको जलवायु परिवर्तनलाई विज्ञान र प्रविधिको कोणबाट हेर्न सक्ने क्षमता भएको निकायको पनि अभाव छ ।

४.२ चुनौति

(क) जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विज्ञान, यसबाट विभिन्न भौगोलिक एवम् सामाजिक-आर्थिक विकासका क्षेत्रहरूमा परिरहेको असर तथा पर्न सक्ने प्रभावका वारेमा जलवायु प्रारूपीकरणको समेत प्रयोग गरी ज्ञान, वैज्ञानिक तथ्याङ्क, सूचना र जानकारीको अभावले सामाजिक-आर्थिक विकासका क्षेत्रलाई जलवायु समानुकूलन बनाउने राष्ट्रिय प्रयास चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।

(ख) जलवायु परिवर्तनले परिरहेको र पर्न सक्ने प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नु, जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान गरी जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने प्रतिकूल प्रभावलाई सहज रूपमा अनुकूलन गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु तथा हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने संयन्त्र विकास गर्नु पनि चुनौतिको रूपमा रहेको छ ।

(ग) जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई सम्बोधन गर्ने क्रममा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्राप्त प्राविधिक तथा आर्थिक अवसरको नेपालले अधिकतम फाइदा लिने

परिस्थितिको सिर्जना गर्नु परेको छ । (घ) सामाजिक-आर्थिक विकासलाई जलवायु-मैत्री वनाउन एवम् नीति, कानुन, योजना तथा विकास कार्यक्रमहरूमा जलवायु परिवर्तनको पक्षलाई एकीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु त्यत्तिकै आवश्यक छ।

(ङ) जलवायु परिवर्तनबाट उपल्लो र तल्लोतटीय भू-भागमा परेको र पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई स्थापित गरी क्षेत्रीय सहयोग प्रवर्द्धन गर्नु परेको छ ।

(च) सहस्राव्दी विकास लक्ष्य प्राप्त गर्नु लगायत पर्वतीय वातावरण, जनता र जीविकोपार्जन तथा पर्यावरणीय प्रणालीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव हटाउने वा घटाउने कार्य गरी जलवायुको अवश्यंभावी परिवर्तनबाट फायदा लिनु परेको छ ।

(छ) विकास निर्माणमा संलग्न सार्वजनिक निकाय, योजनाकार तथा प्राविधिज्ञहरू लगायत निजी तथा गैर सरकारी संघ-संस्था एवम् नागरिक समाजको प्रभावकारी ढङ्गले क्षमता अभिबृद्धि गर्नु आवश्यक छ ।

(ज) जलवायु परिवर्तनको सवाललाई सम्बोधन गर्न सक्षम संस्थागत संरचनाको विकास एवम् आवश्यक आर्थिक तथा मानविय स्रोतका पक्षहरूलाई समेत ध्यान दिनु परेको छ ।

५. नयाँ नीतिको आवश्यकता

माथि उल्लिखित समस्या तथा चुनौतिको सामना गर्न हाल चालिएका प्रयासहरूलाई सफल पार्न र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिबाट अधिकतम् लाभ लिन निम्न पक्षहरूलाई समेटी नीति तर्जुमा गर्नु आजको आवश्यकता रहेको छ ।

(क) संस्थागत व्यवस्थाबाट क्षमता अभिबृद्धि, प्रविधि विकास तथा उपयोग, आर्थिक स्रोतको प्रवाह एवम् हरितगृह ग्याँसको मापन लगायत तथ्याङ्क तथा सूचना-जानकारी अध्यावधिक गर्दै पक्ष राष्ट्रहरूलाई जानकारी दिन ।

(ख) जलवायु अनुकूलन, न्यूनीकरण तथा कार्वन संचितीकरणलाई बढावा दिन, क्षमता अभिबृद्धि, आर्थिक स्रोत जुटाउन तथा सोमा पहूँच पुऱ्याउन एवम् प्रविधि विकास र हस्तान्तरण लगायत कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन तथा अनुगमन कार्यहरू विस्तार गर्न ।

(ग) राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमलाई विकास एजेण्डाको रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सवै प्रकारका स्थलगत कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दा कूल वजेटको न्यूनतम ८० प्रतिशत भन्दा बढी रकम स्थानीय स्तरमा पुऱ्याउन ।

(घ) सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापनलाई जलवायु-मैत्री एवम् पूर्वाधार विकासलाई जलवायु समानुकूलन वनाउन ।

(ङ) सर्वपक्षीय सहभागिता मार्फत जनचेतना अभिबृद्धि तथा क्षमता विकास लगायत वार्ता क्षमता प्रवर्द्धन गर्न ।

(च) स्वच्छ तथा नवीकरणीय ऊर्जाको विकास, कार्वन ब्यापार तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण सम्बन्धी संयन्त्रहरूबाट थप प्राविधिक एवम् आर्थिक स्रोत जुटाउन । अतः जलवायु परिवर्तनबाट उपलब्ध अवसरको उपयोग गरी गरिवी न्यूनीकरण तथा दिगो विकासको लक्ष्य पूरा गर्न राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु अत्यावश्यक भएको छ ।

५.१ दूर दृष्टि (Vision)

जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभावबाट वच्न र वचाउन, मानव विकास र समृद्धि कायम गर्दै, जलवायु न्यायलाई आत्मसात गर्दै, पर्यावरणीय र दिगो विकासको अवधारणालाई अवलम्बन गरी समुन्नत समाजतर्फ अग्रसर हुन योगदान पुऱ्याउँनु यस नीतिको दूर-दृष्टि रहेको छ ।

५.२ परिदृश्य (Mission)

जलवायु परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावहरूलाई न्यून गर्ने र यसबाट सिर्जित अवसरहरूको उपयोग गर्दै जलवायु-मैत्री भौतिक, सामाजिक एवम् आर्थिक विकास गरी जीविकोपार्जनका अवसरहरूको अभिबृद्धि गर्नु यस नीतिको परिदृश्य रहेको छ ।

६. लक्ष्य (Goal)

जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्दै, जलवायु अनुकूलित हुँदै, न्यून कार्वन-उन्मुख सामाजिक-आर्थिक विकास पथलाई अवलम्बन गर्दै जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रमा भएको प्रतिवद्धता अनुरूप सहयोग तथा सहकार्यको प्रवर्द्धन गरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउनु यस नीतिको प्रमुख लक्ष्य रहेको छ ।

यस नीतिको मुख्य लक्ष्यहरूहरू निम्न बमोजिम छन् ।

६.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र अनुगमन गर्न र नेपाल सरकारलाई नियमित नीतिगत एवम् विषयगत क्षेत्रमा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्न एक वर्ष भित्र जलवायु परिवर्तन केन्द्रको स्थापना गर्ने ।

६.२ वि.सं. २०६८ भित्र आर्थिक स्रोत जुटाई राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रममा उल्लिखित स्थानीयस्तर समुदायमा आधारित अनुकूलनका कार्यहरू कार्यान्वयनको शुरुवात गर्ने ।

६.३ स्वच्छ विकास संयन्त्रबाट लाभ लिन स्वच्च ऊर्जा विकासमा टेवा पुऱ्याउने र वि.सं. २०६८ भित्र कार्वन व्यापार सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तयार गर्ने ।

६.४ सामाजिक-आर्थिक विकासलाई जलवायु समानुकूलन वनाउने तथा न्यून कार्वन आर्थिक विकास रणनीति वि.सं. २०७० भित्र तर्जुमा गरी क्रमशः लागू गर्ने ।

६.५ भौगोलिक तथा विकासका क्षेत्रहरूमा जलवायु परिवर्तनबाट परेका र पर्न सक्ने प्रभाव लगायत यसबाट भएको लाभ र हानीको आर्थिक मूल्याङ्कन वि.सं. २०६९ भित्र सम्पन्न गर्ने ।

६.६ प्रविधिको विकास तथा हस्तान्तरण, जनचेनता एवम् क्षमता अभिबृद्धि तथा आर्थिक स्रोतमा पहूँच पुऱ्याई जलवायु अनुकूलन प्रवर्द्धन तथा प्रतिकूल प्रभावहरू न्यूनीकरणका उपायहरू प्रभावकारी रूपमा अवलम्बन गर्दै जाने ।

६.७ जलवायु परिवर्तनबाट जोखिममा रहेका हिमाल, पहाड, चुरे र तराई क्षेत्र, प्राकृतिक सम्पदा, तथा जीविकोपार्जनमा परेको प्रतिकूल प्रभाव कम गराउन वि.सं. २०७७ भित्र भरपर्दो प्रभाव पूर्वानुमान प्रणाली विकास गर्ने ।

७. उद्देश्य

यस नीतिको मुख्यतथा निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन्:

७.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सवाललाई सम्बोधन गर्न एक सक्षम एवम् प्रभावकारी प्राविधिक संस्थाको स्थापना गर्दै विद्यमान संस्था/निकायहरूलाई समेत सुदृढ एवम् सक्षम वनाउँदै लग्ने ।

७.२ जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गर्ने तथा प्रतिकूल प्रभावको न्यूनीकरण गर्दै सकारात्मक प्रभावबाट अधिकतम फाइदा लिने ।

७.३ स्वच्छ ऊर्जा जस्तै जलविद्युत, पुनर्नवीकरणीय तथा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग बढाउने तथा ऊर्जा दक्षता अभिवृद्धि एवम् हरित प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्दै हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यून गर्ने ।

७.४ प्राकृतिक स्रोत साधनको महत्तम (यउतष्कझ) उपयोग एवम् सो को कुशल व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदायको जलवायु अनुकूलन एवम् समानुकूलन क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।

७.५ सामाजिक-आर्थिक विकासलाई जलवायु परिवर्तन-मैत्री तथा समानुकूलन वनाउँदै न्यून कार्वन विकास पथलाई अवलम्बन गर्ने ।

७.६ जलवायु परिवर्तनले पारेको तथा पार्न सक्ने प्रभावहरूको पहिचान, प्रभावहरूको परिमाणात्मक किटान तथा सम्भावित जोखिमबाट सुरक्षित रहन अनुकूलनका उपायहरू अवलम्बन गरी जलवायु परिवर्तनका दूष्परिणामबाट बच्ने क्षमता विकास गर्ने ।

७.७ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि, अभिसन्धि तथा सम्झौताहरूबाट प्राप्त अवसरहरूको अधिकतम उपयोग गरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।

८. नीतिहरू

माथिका उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि निम्न नीतिहरू अवलम्वन गरिनेछन्:

८.१ जलवायु अनुकूलन, प्रकोप एवम् जोखिम न्यूनीकरण

८.१.१ जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित जनता, समुदाय तथा जलवायु-उत्पन्न एवम् सम्भावित प्रकोप क्षेत्रहरूमा राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको तत्कालीन प्राथमिकताहरूको साथै मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन अनुकूलनका कार्यहरूको पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

८.१.२ जलवायु अनुकूलनलाई यथासम्भव सामाजिक तथा आर्थिक विकास एवम् आय-आर्जनका क्रियाकलापहरूसंग आवद्ध गरी कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

८.१.३ हिमनदी तथा हिमतालहरूको अद्यावधिक स्थिति अध्ययन गरी जोखिमपूर्ण हिमतालहरूमा प्राथमिकताको आधारमा प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको अवलम्बन गर्ने, गराउने ।

८.१.४ जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित जल-उत्पन्न प्रकोप एवम् जोखिमको पूर्वानुमान गर्दै पूर्व सूचना दिन तथा रोकथामका उपायहरूको अवलम्बन गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास तथा कार्यान्वयन गरी तिनको नियमित निरीक्षण तथा कार्य क्षमता सुदृढ गर्ने ।

८.१.५ जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित जनता, समुदाय एवम् जोखिम क्षेत्रहरूको पहिचान गरी स्थानीय ज्ञान, सिप तथा प्रविधि अनुरूप अनुकूलन तथा प्रतिकूल प्रभावको न्यूनीकरणका उपायहरूको अवलम्बन गर्ने, गराउने ।

८.१.६ जलवायु परिवर्तन, मरुभूमिकरण र जैविक विविधता सम्बन्धी महासन्धिहरूको उद्देश्य तथा प्रावधानहरूलाई ध्यानमा राखी एकीकृत कार्यक्रमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

८.१.७ जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित रोगवाहक कीटाणु तथा संक्रामक रोगको महामारी फैलिन नदिन पूर्वानुमान तथा रोकथामको आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्ने, गराउने ।

८.१.८ जलवायु परिवर्तनको कारण अन्तर्राष्ट्रिय सीमा वार(पारमा परेका असर र पर्न सक्ने प्रभावबाट सिर्जित जोखिम न्यूनीकरण गर्न तथा अनुकूलित हुन द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सहयोगको विकास तथा विस्तार गर्ने ।

८.२ न्यून कार्बन विकास तथा जलवायु समानुकूलन (Resilience)

८.२.१ दिगो सामाजिक-आर्थिक बृद्धिका लागि ' न्यून कार्वन उत्सर्जन तथा जलवायु समानुकूलन विकास पथ अवलम्वन गर्ने ।

८.२.२ सामाजिक-आर्थिक विकासलाई जलवायु-मैत्री एवम् समानुकूलन वनाउन आवश्यक रणनीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

८.२.३ वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापन, भू-उपयोग योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन एवम् वन विनाश रोक्दै कार्बन संचितीकरण (Carbon Sink) को दायरा फराकिलो वनाउने ।

८.२.४ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्न विद्यमान स्वच्छ तथा नवीकरणीय एवम् वैकल्पिक ऊर्जाका क्षेत्रमा उपयुक्त प्रविधिको थप विकास र उपयोग गरी जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने ।

८.२.५ वायुमण्डलीय तापक्रम बृद्धि गर्ने खालका वायु प्रदूषकको उत्सर्जन स्रोतमा नै न्यून गर्न उपयुक्त प्रविधिको विकास, हस्तान्तरण र उपयोगमा सहुलियत दिने ।

८.२.६ ऊर्जा दक्षता अभिबृद्धि गर्न हरेक २ वर्षमा उद्योगले ऊर्जा अडिट गरी जलवायु परिवर्तनको लागि तोकिएको निकायमा पेश गर्ने ।

८.२.७ विद्युतीय ऊर्जामा आधारित यातायात (विद्युतीय रेल, रज्जुमार्ग, केबलकार आदि) तथा उद्योगको विकास र प्रर्वद्धन गर्ने ।

८.२.८ पुल, बाँध, नदी नियन्त्रण आदि संरचना तथा पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्दा स्वरूप-गुणस्तर (Design Standard) लाई जलवायु समानुकूलन हुने गरी तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने ।

८.२.९ न्यून कार्वन उत्सर्जन सम्बन्धी कार्यलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहुलियत प्रदान गरी प्रोत्साहन गर्ने ।

८.३ आर्थिक स्रोतमा पहूँच एवम् उपयोग

८.३.१ जलवायु परिवर्तनका सवाललाई सम्बोधन गर्न सार्वजनिक तथा निजी, आन्तरिक एवम् वाह्य आर्थिक स्रोत जुटाई जलवायु परिवर्तन कोषको स्थापना गर्ने ।

८.३.२ स्वच्छ विकास संयन्त्रको प्रवर्द्धनमार्फत कार्वन व्यापारलाई प्रोत्साहन गरी आर्थिक स्रोत जुटाउने ।

८.३.३ प्रदूषकले तिर्ने (एर्यीगितभच एबथक) सिद्धान्त, तथा सःशुल्क पर्यावरण सेवा (Payment for Environmental Services) को अवधारणालाई कार्यान्वयन गरी आर्थिक स्रोत जुटाउने ।

८.३.४ जलवायु परिवर्तन कोष तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यहरूको लागि विद्यमान तथा भावी अन्तर्राष्ट्रिय एवम् द्विपक्षीय सहयोगबाट प्राप्त हुने आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।

८.३.५ जलवायु परिवर्तन तथा यसका प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण संयन्त्रबाट प्राप्त हुने फाइदाहरू गरिबी न्यूनीकरण तथा दिगो विकासको लागि उपयोग गर्ने ।

८.३.६ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहबाट जुटाइएको आर्थिक स्रोतलाई जलवायु अनुकूलन, प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण तथा न्यून कार्वन विकास कार्यहरू लगायत जल उत्पन्न तथा अन्य प्रकोपहरू जस्तै बाढी, पहिरो, खडेरी आदिबाट पीडितलाई राहतका लागि खाद्य, स्वास्थ्य तथा जीवनाधार सुरक्षाको लागि उपयोग गर्ने ।

८.३.७ जलवायु परिवर्तन कोषको बृद्धि (चभउभिलष्कज) गर्न तथा सदुपयोगको लागि आवश्यक रणनीति, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

८.३.८ जलवायु परिवर्तनका लागि जुटाइएको कूल बजेटको कम्तिमा ८० प्रतिशत रकम स्थलगत कार्यमा विनियोजन गर्ने ।

८.३.९ जलवायु अनुकूलन, समानुकूलन एवम् अन्य जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको लागि आर्थिक सहयोग जुटाउने तथा पहूँचलाई सरल वनाउने ।

८.४ क्षमता अभिबृद्धि, जनसहभागिता तथा सशक्तीकरण

८.४.१ स्थानीय तहदेखि नीति निर्माण तहसम्म जलवायु अनुकूलन, प्रभाव न्यूनीकरण, हरितगृह ग्याँसको न्यून उत्सर्जन विकास पथ, प्रविधि विकास तथा हस्तान्तरण, कार्वन व्यापार लगायतका विषयहरूमा सूचना-जानकारी अध्यावधिक गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

८.४.२ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यमा गरिब, दलित, सीमान्तकृत जनजाति, आदिवासी, महिला, बाल-बालिका तथा युवाको सहभागिता सुनिश्चित गरी जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी कार्यहरूको कार्यान्वयन गर्ने ।

८.४.३ स्थानीय निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गराउँदै स्थानीय स्तरका जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यहरू स्थानिय निकायहरूबाटै सञ्चालन गर्ने, गराउने ।

८.४.४ जलवायु परिवर्तनका कारण खाद्यान्न, प्रजाति, पर्यावरणीय प्रणाली तथा स्वास्थ्यमा पर्ने सम्भावित खतराहरूबाट बच्न प्रतिरोधात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने, गराउने ।

८.४.५ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा विभिन्न लक्षित समूहको लागि तथ्याङ्क, सूचना, सिकाइ तथा कार्यसफलता आदि रहेका ज्ञानमूलक सामाग्रीहरू तयार गरी प्रकाशन तथा वितरण गर्ने ।

८.४.६ सञ्चार माध्यमको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सूचना प्रवाह सुनिश्चित गर्ने, गराउने ।

८.४.७ सर्वसाधारण जनतालाई जलवायु परिवर्तनका विविध पक्षमा सुसूचित गर्न तथा क्षमता अभिबृद्धिको लागि जनचेतना, तालिम तथा सशक्तीकरण कार्यमा स्थानीय निकायहरू, विषय विज्ञताको आधारमा स्थापित महासंघ लगायत अन्य गैर सरकारी संघ संस्थाहरू एवम् नागरिक समाजको सहभागितालाई बढावा दिने ।

८.४.८ जलवायु परिवर्तनका लागि उपलब्ध प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतमा पहूँच बढाउन दक्ष जनशक्तिको विकास तथा परिचालन गर्ने ।

८.४.९ जलवायु परिवर्तनलाई औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षा लगायत दूर शिक्षा एवम् खुल्ला सिकाई कार्यक्रममा समावेश गर्दै शिक्षक तालिम सामग्रीमा सुधार गर्ने ।

८.४.१० जलवायु अनुकूलन तथा न्यूनीकरण सम्बन्धी परम्परागत तथा स्थानीय ज्ञान, सिप, अभ्यास तथा प्रविधि सम्बन्धी सामग्री सङ्कलन, प्रकाशन, प्रसार तथा उपयोग गर्ने, गराउने ।

८.४.११ जलवायु परिवर्तनमा उल्लेखनीय कार्य गर्ने संस्था वा व्यक्तिलाई सम्मान गर्न राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन पुरस्कारको स्थापना गरी वार्षिक रूपमा पुरस्कृत गर्ने ।

८.५ अध्ययन तथा अनुसन्धान

८.५.१ जलवायु परिवर्तन र यसबाट परेको प्रभावका वारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरी प्रतिकूल प्रभाव हटाउन वा घटाउन तथा अनुकूल प्रभावबाट लाभ लिने उपायहरूको कार्यान्वयनमा व्यापकता ल्याउने ।

८.५.२ क्षेत्रगत तथा विषयगत ज्ञान संचित गर्न एवम् अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरू तथा प्रतिवेदनहरू भण्डारण गर्न अत्याधुनिक तथ्याङ्क कोष (म्बतबदबलप) को स्थापना गरी अद्यावधिक गर्दै लग्ने ।

८.५.३ क्षेत्रीय जलवायु प्रारूप (Regional Climate Model) लगायत अन्य विभिन्न प्रारूपहरू तयार पारी अध्ययन तथा अनुसन्धानमा प्रयोग गर्ने ।

८.५.४ जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट हुने जोखिमको नियमित अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुगमन गर्ने ।

८.५.५ अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजालाई नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा एवम् कार्यान्वयनमा प्रयोग गर्ने ।

८.५.६ जैविक इन्धन (द्यष्य(ागभा) बारे अनुसन्धान गर्दै खाद्य सुरक्षालाई प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी सो को प्रवर्द्धन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।

८.५.७ जलवायु परिवर्तनले पार्ने वा पारेका भौगोलिक तथा विषयगत जोखिम क्षेत्रहरूको पहिचान तथा प्रभावको सहभागितात्मक अध्ययन एवम् प्रभाव न्यूनीकरण उपायहरूको खोजी गर्ने ।

८.५.८ जलवायु परिवर्तनको प्रकृया तथा प्रभावहरूको पहिचानमा देशको सम्पूर्ण भू-भागको प्रतिनिधित्व हुने गरी जलवायु अवलोकन केन्द्रको संजाल विस्तार र तात्कालिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणाली (real time data acquisition) को विकास गरी प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने, गराउने ।

८.६ प्रविधि विकास, हस्तान्तरण तथा उपयोग

८.६.१ जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभाव न्यून गर्न उपयुक्त प्रविधिको पहिचान तथा विकास गर्ने ।

८.६.२ जलवायु-मैत्री परम्परागत स्थानीय प्रविधि एवम् मौलिक सिप तथा ज्ञानको पहिचान र उपयोगको अभिलेख तयार पारी प्रविधिमा आवश्यक सुधार गरी व्यवहारमा ल्याउने ।

८.६.३ जल उपलब्धता हेरी वाढी-सिंचाई जस्ता पद्धतिको विकल्पमा पानी किफायत हुने आधुनिक प्रविधिको विकास गर्ने ।

८.६.४ हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यून गर्ने स्वच्छ तथा हरित ऊर्जा दक्षता प्रविधिको विकास तथा तिनको दिगो प्रयोगलाई बढावा दिने ।

८.६.५ मिथेन कम उत्सर्जन गर्ने कृषि प्रविधिको विकास तथा विस्तार गर्ने ।

८.६.६ जलवायु-मैत्री प्रविधिको प्राप्ति, हस्तान्तरण तथा दिगो उपयोगमा जोड दिने तथा तिनको उपयोगको लागि क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।

८.६.७ खडेरी तथा डुबान (थोरै र बढी पानी) को भार सहन सक्ने कृषि प्रजातिको पहिचान तथा विकास गरी प्रयोगमा ल्याउने ।

८.६.८ जलवायु समानुकूलन विकास पूर्वाधार एवम् संरचना निर्माणका लागि आवश्यक अनुसन्धान मार्फत प्रविधि विकास गरी सो को उपयोग गर्ने ।

८.७ जलवायु-मैत्री प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन

८.७.१ वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणालीको विकास गरी लागू गर्ने ।

८.७.२ जीविकोपार्जनका वैकल्पिक उपायहरू सिर्जना गर्न वन सम्पदाको उचित संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा विकास गर्ने ।

८.७.३ जलवायु परिवर्तनको प्रभाव सम्बोधन हुने प्रकारले दिगो वन व्यवस्थापन, कृषि-वन, चरन क्षेत्र तथा भू-संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ लागू गर्ने ।

८.७.४ स्वच्छ ऊर्जा स्रोतका रूपमा रहेको जल विद्युत् उत्पादनमा प्राथमिकताका साथ राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय लगानी प्रोत्साहित गर्ने ।

८.७.५ माटो र पानीको संरक्षण गर्नको लागि मुहान संरक्षण, वर्षा-पानी सङ्कलन एवम् पर्यावरणीय सर-सफाइ जस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।

८.७.६ कार्वन संचितीकरण (ऋबचदयल क्भत्रगभकतचबतष्यल) लाई प्रोत्साहन गर्ने र वन पैदावारको प्रयोगबाट प्राप्त लाभको केही अंश वन डढेलो नियन्त्रण एवम् सवै प्रकारका वनको संरक्षणमा लगानी गर्ने ।

८.७.७ वन क्षेत्रको क्षयीकरण तथा वन विनाश रोकी हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्ने तथा रेड (REDD, Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation) लगायत अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा स्थानीय स्रोतहरूबाट अत्यधिक फाइदा प्राप्त गर्ने संयन्त्रको विकास गर्ने।

८.७.८ जलस्रोतको उतार-चढावको नियमित अनुगमन गर्दै पानीको व्यवस्थापनमा वेसिन एप्रोच (Basin Approach) अपनाउने ।

९. रणनीति तथा कार्यनीति

माथि उल्लिखित नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि निम्न रणनीति तथा कार्यनीति रहेका छन् ।

९.१ मानव संसाधनको विकास गर्दै जलवायु परिवर्तन-मैत्री प्रविधि एवं उपायहरूको विकास, प्रर्वद्धन तथा कार्यान्वयन गर्ने ।

९.२ राष्ट्रिय तथा स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संघ-संस्था तथा निजी क्षेत्रको संलग्नतामा सार्वजनिक- निजी साझेदारी सुनिश्चित गर्दै जलवायु अनुकूलन तथा हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनिकरण सम्बन्धी कार्ययोजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।

९.३ वायु प्रदूषण सम्बन्धी विद्यमान मापदण्डहरूको कार्यान्वयन गर्ने, गराउने तथा न्यून कार्वन तथा जलवायु समानुकूलन विकासको लागि उपयोगी हुने नयाँ मापदण्डको विकास गरी लागू गर्ने ।

९.४ जलवायु परिवर्तनको कारण जोखिममा परेका क्षेत्र (पहिरो तथा यस्को संभावित क्षेत्र, नदीरखोलाको किनाराको बाढी ग्रसित क्षेत्र आदिमा) बस्ती विकास हुन नदिने ।

९.५ जलवायु अनुकूलन तथा हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जन न्यूनीकरण, क्षमता अभिबृद्धि, प्रविधि विकास तथा विस्तार सम्बन्धी कार्यक्रमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सरकारी, अर्धसरकारी, गैर सरकारी तथा उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा विशेष जोड दिने ।

९.६ फोहरमैलालाई स्रोतको रूपमा व्यवस्थापन गर्ने ।

९.७ प्रकोप तथा महामारीसँग जुध्न पूर्वतयारीका कार्यक्रम सञ्चालनमा जोड दिने ।

९.८ जनचेतना तथा क्षमता अभिबृद्धिका कार्यक्रमहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गर्न जोड दिने ।

९.९ क्षेत्रीय जलवायु प्रारूप (Regional Climate Model) हरूलाई समेत ध्यान दिई नेपालको लागि उपयुक्त हुने प्रारूप (Model) को विकासमार्फत् पूर्वानुमान (Future projection) गरी समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लैजाने व्यवस्था गर्ने ।

९.१० जलवायु परिवर्तनबाट प्रभावित कृषि तथा प्रकोप विमाको व्यवस्था गर्ने ।

९.११ स्वच्छ विकास संयन्त्रबाट लाभ लिन निजी क्षेत्रको क्षमता विकास तथा प्रवर्द्धन गर्न प्रोत्साहित गर्दै लग्ने ।

९.१२ बाँझो छाडेको निजी, पर्ति, बाढी पहिरो-ग्रस्त, भिरालो जमिनमा बहुलाभदायक रुख प्रजातिको वृक्षारोपण तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।

९.१३ कार्बन संचितीकरणमा संलग्न समुदायको लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहजीकरण सेवा प्रदान गरी अधिकतम फाइदा हुने अवस्था सृजना गर्ने ।

९.१४ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको लागि प्राप्त कुल बजेटको कम्तीमा ८० प्रतिशत रकम स्थानीयस्तरका कार्यमा प्रवाह गर्दै लग्ने ।

१०. संस्थागत संरचना

१०.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा विद्यमान निकायहरूलाई सुदृढ वनाउने ।

१०.२ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको नीतिगत समन्वय जलवायु परिवर्तन परिषद्ले र कार्यगत समन्वय वातावरण मन्त्रालयले गर्ने ।

१०.३ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन एवम् अध्ययन अनुसन्धानको लागि अर्ध-स्वायत्त प्रकृतिको प्राविधिक निकायको रूपमा जलवायु परिवर्तन केन्द्रको स्थापना गर्ने ।

१०.४ नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनको लागि विद्यमान सम्बन्धित निकायहरूको कार्य विस्तार गर्ने ।

१०.५ नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको लागि कार्य समूहहरू गठन गरी कार्य सम्पादन गर्ने ।

११. आर्थिक पक्ष

११.१ जलवायु अनुकूलन एवम् समानुकूलन, न्यून कार्वन विकास, जोखिमको पहिचान, अध्ययन अनुसन्धान, प्रविधि विकास तथा उपयोग जस्ता कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको लागि एक छुट्टै जलवायु परिवर्तन कोषको स्थापना गर्ने ।

११.२ जलवायु परिवर्तन कोषमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम, द्विपक्षीय वा वहुपक्षीय सहयोग अर्न्तगत प्राप्त रकम, स्वदेशी वा विदेशी व्यक्तिबाट प्राप्त रकम, स्वदेशी वा विदेशी संघ-संस्थाबाट प्राप्त रकम, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गत स्थापित कोष वा जलवायु परिवर्तनको लागि सहयोग गर्न स्थापित अन्य कुनै पनि कोष वा कार्यक्रमबाट प्राप्त रकम वा प्रदूषण शुल्क वा जरिवानाबाट प्राप्त रकम वा अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम रहने ।

११.३ जलवायु परिवर्तन कोषबाट स्थलगत कार्यक्रमको लागि कूल बजेटको कम्तीमा ८० प्रतिशत रकम सिधै कार्यक्रम कार्यान्वयन क्षेत्रमा पठाउने ।

१२. कानुनी पक्ष

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धि तथा अभिसन्धिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि विद्यमान कानुनमा आवश्यक संशोधन तथा नयाँ कानुनको तर्जुमा गर्दै लगिने छ ।

१३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

यस नीतिको कार्यान्वयन सम्बन्धी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्राथमिक जिम्मेवारी वातावरण मन्त्रालयको हुनेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी वनाउनको लागि मन्त्रालयले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचकहरू निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।सम्बन्धित मन्त्रालयरविभाग र निकायहरूले आफू तथा आफू अन्तरगतका निकायहरूले गरेको कामको प्रगति विवरण अध्यावधिक गर्दै समस्या समाधानमा सहयोग पुऱ्याउनु सम्बन्धित निकायहरूको कर्तव्य हुनेछ । स्थानीय तहका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन तोकिएको ढाँचामा स्थानीय निकायले गर्नेछन् र सो को जानकारी वातावरण मन्त्रालयमा पठाउने छन् । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी आयोजना वा कार्यक्रमको बजेट रकम, वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति विवरण जलवायु परिवर्तन परिषद् लगायत अन्य सम्बन्धित निकायहरूमा पेश गर्नुको साथै सार्वजनिक गरिने छ ।

१४. जोखिम

जलवायु परिवर्तन र त्यसका चुनौतिहरू हाल टडकारो रूपमा देखा पर्न थालेको र यसबाट विभिन्न क्षेत्रहरू जस्तै जलस्रोत, कृषि तथा खाद्यान्न, वन तथा जैविक विविधता, भौतिक पूर्वाधार, जनस्वास्थ्य र पर्यटन लगायत जीविकोपार्जनका संसाधनहरू अत्यधिक मात्रामा प्रभावित हुँदै गइरहेकाछन् । यस नीतिलाई एकीकृत र समन्वयात्मक ढङ्गले कार्यान्वयन गर्दा निम्नानुसारका जोखिम हुन सक्छन् ।

- सामुदायिक जलवायु अनुकूलन तथा न्यूनीकरणको उपायहरूको पहिचान, कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनले राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा प्राथमिकता नपाउनु ।
- भरपर्दो जानकारी र सूचना लगायत क्षेत्रगत तथा विषयगत सूचना उपलब्ध गराउने संयन्त्र नहुनु ।
- नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनको लागि समन्वयको अभाव हुनुको साथै आवश्यक प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोत जुटाउन नसक्नु, प्रविधि विकास र उपयोग तथा आवश्यक जनशक्तिको क्षमता बढाउन प्राथमिकता नपाउनु ।
- नीति कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था हुन नसक्नु ।
- कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र, गैर
- सरकारी संघ-संस्था एवं उपभोक्ता समूहहरूको तत्परता, सहयोग र संलग्नता नरहनु ।
- जलवायु अनुकूलन तथा क्षमता अभिबृद्धिका कार्यहरू लक्षित समूहमा पुग्न नसक्नु ।
- जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी महासन्धिको केन्द्र विन्दु तथ सम्बन्धित निकायहरूको क्षमता वृद्धि नहुनु ।
- वर्तमान सम्बन्धित संस्थाहरूबीच आवश्यक समन्वय हुन नसक्नु ।

माथि उल्लिखित जोखिमहरू व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिएकोले यस जलवायु परिवर्तन नीतिलाई विद्यमान इच्छा-शक्ति एवम् नेपाल सरकारको प्रतिवद्धता अनुरूप कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिने देखिएको छ ।

१५. खारेजी : यो नयाँ नीति भएको ।